

ГРОМАДЯНСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ БАТЬКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Починаючи з античних часів, епістолярні жанри мають великі традиції. Людське спілкування відзначалося особливим розвитком, тому що йшлося про нього як важливий засіб спілкування з сучасним суспільним життям, що нерідко заміняло регулярну пресу. Тому листування ставало одним з найважливіших джерел для вивчення історії суспільної думки, державної, політичної, культурної історії тощо. Особливе значення таке листування мало в історії художньої літератури, бо воно відіграло вагому роль у цілісній картині сприйняття портрету автора, історико-культурного й суспільного зрізів певної епохи. Як справедливо зазначає Л. З. Проців, «саме епістолярій українських письменників наближає читача до автора, дає матеріал для розуміння мотивації його вчинків, поведінки, внутрішніми трансформаціями відтворює дух епохи середовища...» [3, с.10]. Таким чином, вивчення епістолярії (і, зокрема, епістолярії письменників) є дуже важливо з позицій літературознавства.

Одночасно питання впливу епістолярної спадщини письменників відіграє вагому роль не тільки у цілісній картині сприйняття портрета автора, історико-культурного й суспільного зрізів певної епохи, а й, безперечно, у процесі виховання й самовиховання особистості (М. Алексеєв, М. Коцюбинська, Л. Проців, Ю. Шерех). Те «зафіксоване й нетлінне» (М. Коцюбинська) в листах відтворює складний процес самовдосконалення, самоутвердження автора і як митця і як людини. Саме тому епістолярій, який дає уявлення його автора про потребу, шляхи, методи та прийоми виховання, і які знайшли втілення у власних листах, є важливим джерелом для розвитку педагогіки в цілому й теорії виховання зокрема. У відомій монографії М. Х. Коцюбинської листи справедливо розглядаються не лише як документ, але й як своєрідна словесна творчість, яка мала особливе значення в історії української культури, враховуючи брак умов для вільного обміну думками [2].

Тому метою статті є довести, що листи видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського до сина відображають основні компоненти формування морально-етичних цінностей особистості (знання, переконання, поведінка, мотив, відношення й ставлення до діяльності). Мова йде про листи педагога до рідного сина. Тому, що в наш час відчутно зростає інтерес до так званих «чоловічих досліджень», і, як стверджує Г. М. Ларіонова, якщо «жіноче питання» було одним з ознак XIX ст. то сьогодні можна говорити

про актуалізацію «чоловічого питання» [1, с.129]. Сказане має пряме відношення до сучасної педагогіки, зокрема, до проблем виховання у сім'ї.

У педагогічній науці вже давно доведена принципова важливість сімейного виховання, При цьому існують і певні труднощі, пов'язані з тим, що не досить чітко з'ясовані деякі термінологічні поняття, інакше кажучи, не вироблений відповідний понятійний апарат. Скажімо, не дуже ясно, чи існує різниця між родинною педагогікою (див., напр., працю М. П. Стельмаховича [4]) і педагогікою батьківською, як назвав одну з своїх книжок видатний педагог В. О. Сухомлинський [6, с.21].

Дуже часто дослідники, яку б термінологію вони не використовували, не вбачають різниці між вихованням материнським та батьківським (у вузькому значенні цього слова). Так, справедливе положення про сім'ю, яка здійснює виховний вплив на дитину, не супроводжується навіть згадкою про можливі розбіжності чи навіть протиріччя між впливом материнським чи батьківським. Між тим, в українській педагогіці вже висловлювалася думка про особливе значення саме батьківського виховання (повторюю — у вузькому значенні поняття). Так, у творчому доробку видатної галицької вчительки І. В. Петрів велика увага була присвячена ролі батька у виховному процесі. Саме батько мав би стати зразком в усьому для підростаючого покоління: батько впливає на дітей своїми чесними вчинками, прямотинійністю, мужністю, рішучістю [5, с. 80]. Саме з цієї точки зору особливе зацікавлення викликають листи, що їх писали батьки до своїх дітей (переважно до синів).

Листи як спосіб педагогічного впливу на адресата (чи адресатів) в українській культурі відомі ще від часів Володимира Мономаха. Це і його знамените «Повчання», пізніше «Листи до сина» Василя Семеновича Стуса, Василя Олександровича Сухомлинського, В Історії європейської літератури традиція звернення батьків до сина знайшла яскраве втілення і в творчості англійського письменника XVIII ст. Філіппа Честерфільда (1694-1773).

Особливе місце в педагогічному сенсі, безперечно, є листи до сина Василя Сухомлинського, який постійно займався проблемами сімейного виконання, батьківської педагогіки. З його точки зору, саме сімейне виховання є однією з найважливіших соціальних проблем від яких залежить не тільки моральне обличчя молодого покоління, але й майбутнє всього нашого суспільства. Саме тому він постійно повторював про необхідність виховання педагогічної культури батьків.

З цієї точки зору особливий інтерес викликає цикл статей над яким у 1967 року працював В. О. Сухомлинський. На жаль, ця педагогічно-публіцистична праця не була закінчена видатним педагогом. Вперше, її

публікація відбулася через десять років після написання [7]. Наступного року у тому ж виданні вийшла книга В. Сухомлинського під виразною назвою «Батьківська педагогіка» [6].

Книга присвячена питанням сімейного виховання. Зокрема, до неї увійшли незакінчена публіцистична праця «Батьківська педагогіка» а також статті, написані в 1966/70 роках, частину з яких не було своєчасно опубліковано. Судячи з усього, наприкінці свого життя В. О. Сухомлинський почав роботу над своєю енциклопедією сімейного виховання під загальною назвою «Батьківська педагогіка». В ній основна увага приділялася актуальним проблемам сучасності, а саме проблемам виховання дітей у сім'ї, педагогічній освіті батьків, соціальній педагогіці.

Педагогічна майстерність В. О. Сухомлинського найбільш рельєфно виявилася в тому, що звичайні повсякденні події, ситуації він використовував як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини. Кожний маленький епізод, подія з життя школи чи сім'ї під його пером стають відправним моментом для змістовної розмови перш за все з власним сином та й з синами взагалі. Всі фрагменти майбутньої книги про батьківську педагогіку є захоплюючими і хвилюючими міркуваннями про важливий обов'язок батьків щодо своїх дітей. З цієї точки зору дуже показовим є назва одного з розділів «Батьківської педагогіки» «Що ми залишаємо в серцях своїх синів, батьки?»

Згадані листи до сина, безперечно, є органічним продовженням думок педагога про виховання молодого людини. Тут йдеться про громадянське, моральне, фізичне становлення юнака, про бачення ним навколишнього життя, тобто про період коли саме батьківські поради, настанови, вказівки особливо необхідні. Це один із зразків саме батьківської педагогіки, що становить одну зі складових частин педагогічної концепції В. О. Сухомлинського і органічно поєднується з його постійними роздумами над проблемою «народження громадянина». Саме тут особливо детально В. О. Сухомлинський згадував своє дитинство, свою юність, йому було дуже важливо підкреслити, що його поради базуються на власному досвіді, вистраждані ним самим і перевірені життям. От чому він так детально згадує власні студентські роки, коли він вперше покинув рідну хату, вилетів з батьківського гнізда. Інакше кажучи, він мав моральне право на ті повчання, які були так яскраво висловлені в тих листах про сина: «І нехай проклятий буде той, хто хоч однією думкою, одним словом, одним вчинком своїм виявить зневагу до хліба і праці, до народу, що дав нам усім життя» [7, с.586].

Листи до сина, які писав Сухомлинський, є важливою складовою тих проблем становлення моралі, народження громадянина, які турбували видатного педагога протягом всього його творчого життя. Судячи з усього, можна зробити висновок про своєрідну трилогію, яка вимальовувалась в творчості Сухомлинського наприкінці 60-х рр. ХХ століття. Так, загальновідомий твір «Серце віддаю дітям» вперше був виданий в 1969 р., «Народження громадянина» надруковано у 1970р., а «Листи до сина» написані ще в 1967р., хоча й не були своєчасно видані. У всякому разі тут ми знаходимо постійні думки педагога про виховання молодого покоління, особливо юнаків, що не могло не хвилювати автора, бо йшлося не про абстрактні погляди видатного педагога, а про його бажання допомогти в становленні особистості рідного сина. На жаль, згадані листи не датовані, але з їх змісту можна здогадатися, що написані вони були тоді, коли син Василя Олександровича вже покинув батьківську хату і став студентом. Батько ж вважав за потрібне саме в цей відповідальний період направляти життя сина в потрібне русло, допомагати знайти себе в самотійному житті.

Зрозуміло, що листи В. О. Сухомлинського до сина мали не вузьке суто біографічне значення, а були адресовані до широкого загалу читачів, метою яких було допомогти кожній молодій людині стати справжнім громадянином, тобто були спрямовані на розв'язання проблеми, яка виявилася центральною в педагогічній системі В. О. Сухомлинського. Не випадково в одному із перших листів В. О. Сухомлинський пише синові: «Радий, що мій лист збудив у тебе цілий рій думок. Певно, причиною такого злету є те, що перед тобою зараз нові люди, ти щодня пізнаєш пречудове, найдивовижніше, що є в світі – людину» [7, с. 594].

Особливе значення видатний педагог надавав самовихованню, самопізнанню, яке на його переконання «Найскладніше і найважніше в житті молодій людині - побачити себе наче з боку, побачити в світлі ідеального, героїчного» [7, с.610]. Для цього він велике значення надавав художній літературі. Це Л. Толстой, Ф. Достоєвський, Данте, В. Шекспір, А. Чехов та сучасні автори, у тому числі, українські: М. Стельмах, О. Гончар, Ю. Яновський та ін. На його думку, саме література дозволяє відкривати перед молоді людиною все нові і нові грані краси душі людської [7, с.813].

Серед моральних якостей, які В.Сухомлинський намагався виховати у свого сина, дуже важливе місце займає любов, підготовка до створення сім'ї, ставлення до майбутньої дружини. «Пам'ятай, - пише Сухомлинський, - що любов - це насамперед відповідальність за ту людину, яку ти полюбив, за її долю, за її майбутнє» [7, с.622]. Показово, що саме тут Сухомлинський вирішив згадати про власний приклад дати синові уяву про те, як будувалися

відносини його батьків. Він писав: «Скоро 25 років мине, як ми одружилися з твоєю матір'ю... І щоразу, коли зустрічаю її після кількох днів розлуки, я відчуваю трепет серця - бачу в ній, єдиній на світі коханій жінці, щось нове» [7, с.622]. Посилання на власні почуття, на власну біографію мало, безперечно, велике виховне значення, бо давало виразне уявлення про ту моральну висоту, до якої педагог намагався долучити і свого сина.

Складається враження, що Сухомлинський, пишучи до сина, думав про значно більший загальний майбутніх читачів. Це своєрідні публіцистичні «трактати» (як писав сам Сухомлинський), що надавало його епістолярії значення своєрідної декларації. Так, скажімо, на початку одного з листів ми читаємо: «Ти спонукаєш мене писати справжні трактати, Спершу про дружбу і кохання, потім - про жіночість, тепер ти просиш сказати батьківське слово про красу. Ну, що ж, я скажу, тільки нехай мої слова залишаться в твоїй свідомості на все життя» [7, с.633-634].

Багато тем торкався Сухомлинський в своїх листах, відповідаючи на питання сина. Наприклад: «що треба робити комсомольській організації групи» [7, с. 644], «як економно і розумно використовувати час» [7, с. 648] тощо. І може, най більш цінним і цікавим у листах є те, що відповідь - це є роздуми видатного педагога, як він сам організовував свій робочий день. «Протягом тридцяти років я починаю свій робочий день о 5 годині ранку, працюю до восьмої години. Тридцять книжок з педагогіки та понад триста інших наукових праць - усе це написано з 5 до 8 години ранку» [7, с.649].

Важко сказати, чому саме Сухомлинський вирішив не друкувати той матеріал, який явно був орієнтований певним чином для широкого вжитку. Можливо, він сам відчув деяку штучність самої манери викладу, яка вступала в певне протиріччя з батьківським листуванням. Але, як би там не було, листи до сина Сухомлинського займають важливе місце не тільки в системі його педагогічних поглядів, але й загальній теорії виховання, як зразок не просто родинної, а саме батьківської педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти. Гол. редактор В.Г.Кремень. - К.: Юрінком інтер, 2008. - 1033 с.
2. Коцюбинська М.Х. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість І М.Х.Коцюбинська. - К.: Дух і літера, 2009. - 582 с.
3. Проців Л.З. Проблема самовиховання особистості у творчій та епістолярній спадщині українських письменників (20-30-ті роки ХХ століття): автореф дис...канд. пед. наук: (13.00.01) / Лілія Зіновіївна Проців / Прикарпат. нац. ун-т. - Івано-Франківськ, 2006. - 19 с.
4. Стельмахович М.Г. Українське родинознавство / М.Г.Стельмахович. - Івано-Франківськ, 1994. - 54 с.

5. Стражнікова І. Педагогічні погляди та освітня діяльність Іванни Петрів І І.Стражнікова. - Івано-Франківськ: Гостинець 2007. - 232 с.

6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О.Сухомлинський. - К.: Рад. школа, 1978. - 263 с.

7.Сухомлинський В.О. Листи до сина / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.3. – К.: Рад. Школа, 1977. – С.583-657.